

Barbara Roszkowska-Mądra

Rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich – kierunki i możliwości

Wstęp

Procesy modernizacyjne, jakie zachodzą w polskim rolnictwie, przyczyniają się do sukcesywnego uwalniania zasobów siły roboczej, które poszukują zatrudnienia poza gospodarstwem rolnym lub dodatkowych źródeł dochodu we własnym gospodarstwie. Poprawy sytuacji dochodowej na wsi nie da się osiągnąć jedynie poprzez wzrost produkcji rolniczej. Dlatego też poszukuje się przedsięwzięć zapewniających alternatywne źródła dochodów. Do tych przedsięwzięć należy pozarolnicza działalność gospodarcza, która może mieć charakter dodatkowych funkcji uruchamianych w przedsiębiorstwach rolnych i (lub) tworzenia samodzielnych podmiotów gospodarczych prowadzących nierolniczą działalność produkcyjną, handlową lub usługową.

Problematyka wiejskiej aktywności w zakresie podejmowania nierolniczej działalności gospodarczej znalazła się w kręgu zainteresowania Wspólnej Polityki Rolnej, która odchodzi od wspierania produkcji rolniczej na rzecz rozwoju obszarów wiejskich. Takie postępowanie spowodowane jest dążeniem do poprawy sytuacji społeczno-ekonomicznej ludności zamieszkującej obszary wiejskie i poprawy struktur rolniczych [9]. W rozwoju przedsiębiorczości na wsi upatruje się szansy na przezwyciężenie wielu negatywnych zjawisk dotyczących zubożenia rodzin wiejskich, jawnego i ukrytego bezrobocia na wsi, utrudnionego dostępu młodzieży wiejskiej do szkół, apatii społecznej itp.

Celem pracy jest ukazanie kierunków i obecnego stanu rozwoju przedsiębiorczości oraz programów wspierających przedsiębiorczość na obszarach wiejskich.

Pojęcie i istota przedsiębiorczości

W literaturze przedmiotu poświęconej problematyce przedsiębiorczości nie ma jednoznacznego stanowiska wobec definicji przedsiębiorczości, chociaż większość autorów zgadza się, że przedsiębiorczość jest reakcją na siły działające w gospodarce rynkowej [2, s. 55-69].

Termin „przedsiębiorczość” pojawił się w literaturze już około 200 lat temu, jednak do tej chwili nie pojawiła się definicja powszechnie akceptowana. Najczęściej przedsiębiorczość wiązana jest z działalnością gospodarczą i osobą, która ją podejmuje. Według

Chmielińskiego, przedsiębiorczość jest to zdolność przełożenia indywidualnych cech człowieka oraz zaczerpniętych wzorców społecznych na wymierne efekty gospodarcze lub społeczne [3, s. 171]. Duczkowska-Małysz i Duczkowska-Piasecka przedsiębiorczość postrzegają dość szeroko, gdyż wiążą ją nie tylko z cechami osobowości (zaradnością, gotowością do przejawiania inicjatywy), ale i z procesem polegającym na podejmowaniu różnorodnych działań związanych z przystosowaniem się do reguł i wymogów gospodarki rynkowej [4]. Przedsiębiorczość rozumiana jest przez Kapustę jako postawa i rodzaj działań organizacyjno-kierowniczych w przedsiębiorstwie opartych na motywach trwania i rozwijania się firmy, innowacji, konkurencji, ryzyku, własnej odpowiedzialności przedsiębiorcy [6, s. 191–200]. Natomiast Woś definiuje przedsiębiorczość jako postawę i procesy cechujące jednostki ludzkie, polegające na skłonności do podejmowania nowych działań zmierzających do ulepszania istniejących elementów środowiska [13, s. 634].

Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich należy traktować bardzo szeroko. Obejmuje ona zarówno wszelkie inicjatywy, jak i działania zmierzające do ogólnego rozwoju lokalnego, a nade wszystko do polepszenia życia i pracy mieszkańców wsi. Kłodziński uważa, że jest ona „jedną z nielicznych realnych szans poprawy sytuacji na wsi” [8, s. 65]. Istotą tak rozumianej przedsiębiorczości jest poszukiwanie nowych dziedzin działalności, tworzenie postępu organizacyjnego i technicznego, które prowadziłyby do wzrostu dochodów i zysków. Jednakże przejawianie się takich postaw uzależnione jest nie tylko od istniejących uwarunkowań otoczenia, ale i od cech osobowościowych przedsiębiorców.

Kierunki rozwoju przedsiębiorczości

Do działalności pozarolniczej, związanej bezpośrednio z rolnictwem, która z powodzeniem może być rozwijana na obszarach wiejskich, zalicza się:

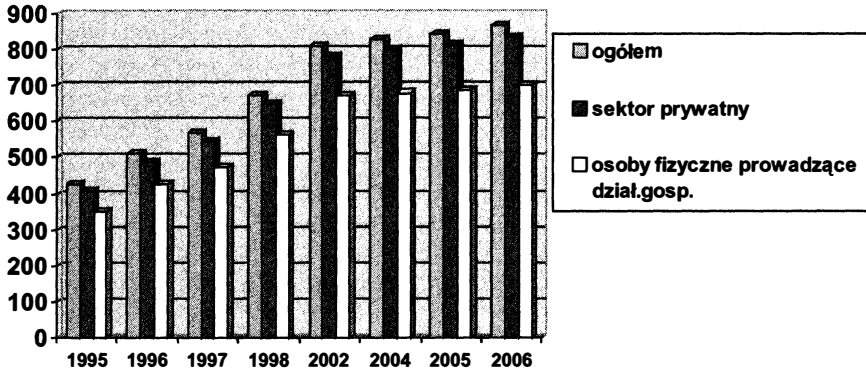
- zaopatrzenie w materiały i środki produkcji oraz maszyny i urządzenia,
- usługi produkcyjne (remontowo-budowlane, mechanizacyjne, transportowe, z zakresu ochrony roślin),
- dystrybucję produktów rolniczych,
- przetwórstwo produktów rolniczych (młyny, mieszalnie pasz, piekarnie, ubojnie, masarnie, mleczarnie, przetwórstwo owoców i warzyw),
- agroturystykę.

Natomiast działalnością pozarolniczą nie związaną bezpośrednio z rolnictwem, mogącą skutecznie rozwijać się jest:

- turystyka wiejska (organizowanie wypoczynku, urlopów, prowadzenie gastronomii, hotelarstwa),
- gospodarka leśna,
- pielęgnacja krajobrazu i ochrona środowiska,
- rzemiosło i rękodzieło,
- jeździectwo i hipoterapia,
- produkcja i wszystkie inne działalności (produkcyjne, usługowe, handlowe) mieszkańców wsi, nie związane z rolnictwem, np. sklepy detaliczne, warsztaty naprawcze, punkty usługowe, zakłady specjalistyczne, składy materiałów budowlanych, produkcja i składy innych artykułów przemysłowych.

W Polsce liczba podmiotów gospodarczych na obszarach wiejskich systematycznie zwiększa się. W 2006 roku działalność gospodarczą prowadziło 864 703 podmioty gospodarcze, co stanowiło 23,8% wszystkich podmiotów gospodarczych w kraju. W latach 1995-2006 ogólna liczba podmiotów na obszarach wiejskich zwiększyła się o 103,5%, a sektora prywatnego o 105% (rys. 1).

Rys. 1. Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych na obszarach wiejskich w Polsce w latach 1995-2006

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

W 2006 r. na obszarach wiejskich zarejestrowanych było 864 703 podmioty gospodarcze, co stanowiło 23,8% wszystkich podmiotów gospodarczych w kraju. Większość ogólnej liczby podmiotów gospodarczych w Polsce na obszarach wiejskich funkcjonowała w sektorze prywatnym i były one prowadzone głównie przez osoby fizyczne.

Najwięcej podmiotów gospodarczych znajdowało się w woj. mazowieckim, wielkopolskim i małopolskim, a najmniej w woj. podlaskim i lubuskim. W każdym województwie największy udział w sektorze prywatnym stanowiły osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą, ich udział wynosił od 82,1% w woj. dolnośląskim do 87,2% w woj. świętokrzyskim (tabela 1).

Badania przeprowadzone przez IERiGŻ w II kwartale 2006 r., którymi objęto 76 wsi rozmieszczonych na terenie całego kraju, wykazały, że w Polsce występuje znaczne zróżnicowanie przestrzenne skali nierolniczej działalności gospodarczej, które wynika ze specyfiki społeczno-gospodarczej obszaru. Badania przeprowadzone przez IERiGŻ dotyczyły stopnia rozwoju nierolniczej działalności gospodarczej na obszarach wiejskich oraz czynników wpływających na jej rozwój. Obszar całego kraju w tych badaniach podzielono na 5 makroregionów. Makroregiony objęte badaniami składały się z następujących województw:

- I środkowozachodni – (kujawsko-pomorskie, wielkopolskie);
- II środkowowschodni – (łódzkie, mazowieckie, lubelskie, podlaskie);
- III południowo-wschodni – (świętokrzyskie, małopolskie, podkarpackie, śląskie);
- IV południowo-zachodni – (opolskie, lubuskie, dolnośląskie);
- V północny – (zachodniopomorskie, pomorskie, warmińsko-mazurskie).

Tabela 1. Liczba zarejestrowanych podmiotów gospodarczych na obszarach wiejskich w 2006 r. w Polsce w województwach

Województwa	Ogółem liczba podmiotów gospodarczych	Sektor prywatny	Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą
Polska	864703	833798	703387
łódzkie	52934	51034	43401
Mazowieckie	114555	110603	92136
Małopolskie	94107	90578	78117
Śląskie	70366	68255	58161
Lubelskie	50003	47291	39169
Podkarpackie	57782	55108	47331
Podlaskie	22120	21064	17726
Świętokrzyskie	35700	34232	29850
Lubuskie	25283	24546	20784
Wielkopolskie	98383	95519	80355
Zachodniopomorskie	40192	39290	33287
Dolnośląskie	53719	52086	42749
Opolskie	27914	26896	22503
Kujawsko-pomorskie	46655	45139	38019
Pomorskie	47781	46156	38518
Warmińsko-mazurskie	27209	26001	21281

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych GUS.

Wyniki przeprowadzonych badań wykazały, że najwięcej firm na obszarach wiejskich funkcjonowało w makroregionie środkowowschodnim (37,6%), a najmniej w makroregionie środkowozachodnim (11,1%). Do głównych kierunków prowadzonej pozarolniczej działalności należały: działalność handlowa (47%), usługowa ponad 38% i produkcyjna 10%. Wśród podmiotów działających w sektorze związanym z handlem najwięcej podmiotów zajmowało się sprzedażą butli z gazem (23,8%) i prowadzeniem sklepów spożywczo-przemysłowych (23,5%), spożywczych (20,2%) i z artykułami do produkcji rolniczej (5%). Wśród podmiotów prowadzących działalność usługową najwięcej prowadziło prace o charakterze: remontowo-budowlanym, transportowym, motoryzacyjnym oraz gastronomiczno-hotelarskim. Natomiast firmy produkcyjne, które stanowią zaledwie 10% wśród podmiotów prowadzących działalność pozarolniczą, najczęściej zajmują się wytwarzaniem materiałów budowlanych, artykułów przemysłowych (znicze 27,2%, zabawki 18,2%) oraz artykułów spożywczych (pieczywo, wyroby cukiernicze). Wśród ankietowanych firm ponad 68% działało na rynkach lokalnych, a tylko 4,4% na międzynarodowych [9].

Działalnością pozarolniczą, która ściśle związana jest z rolnictwem i która w ostatnich latach rozwija się znacznie, szczególnie na obszarach cennych przyrodniczo, jest agroturystyka. Przynosi ona różnorodne korzyści, zarówno dla turystów, jak i rolników, społeczności wiejskiej, konkretnych wsi i gmin. Stwarza dla mieszkańców obszarów wiejskich

szych możliwość dodatkowego zatrudnienia w obsłudze ruchu turystycznego (gastronomia, handel, rzemiosło, pamiątkarstwo, obsługa przewodnicka itp.). Szacuje się, że jedno gospodarstwo świadczące usługi agroturystyczne uruchamia na obszarze wiejskim około 10 nowych miejsc pracy [13].

Gospodarstwa prowadzące działalność agroturystyczną posiadają większe możliwości od pozostałych na zbycie żywności wytwarzanej w swoim gospodarstwie po atrakcyjnych cenach. Liczba gospodarstw agroturystycznych ulega w Polsce zwiększeniu. W roku 1990 było ich tylko 590, a w 1997 już 4800, zaś w roku 2002 usługi agroturystyczne świadczone były przez około 7350 gospodarstw rolnych. W roku 2005 liczba gospodarstw agroturystycznych wzrosła do 9190.

Najwięcej gospodarstw zajmujących się agroturystyką znajduje się w województwie małopolskim 2358, warmińsko-mazurskim 952, pomorskim 822 i podlaskim 734 [7, s. 27-28]. W opinii Europejskiego Komitetu Społeczno-Ekonomicznego ECO/137 turystyka postrzegana jest jako siła napędowa rozwoju obszarów o niekorzystnych warunkach w gospodarowaniu w rolnictwie i zajmuje często priorytetowe znaczenie w podnoszeniu zamożności tych obszarów [5]. Wspieranie rolnictwa na tych obszarach ze względu na pełnione funkcje ekologiczne jest w pełni uzasadnione dla tego działu gospodarki i zgodne z zasadami racjonalnego gospodarowania [1, s. 7-16].

Programy wspierające przedsiębiorczość

Przedsiębiorstwa na terenach wiejskich funkcjonują w znacznie trudniejszych warunkach aniżeli w miastach ze względu na liczne utrudnienia, które na nich występują (znaczne rozproszenie rynku i klientów, brak kapitału, słabo rozwinięta infrastruktura, niski poziom wykształcenia ludności, ogólnie trudny dostęp do informacji, niewielka umiejętność prowadzenia rachunkowości, niedocenywanie kwestii promocji), istnieje potrzeba wspierania na nich rozwoju przedsiębiorczości. W rozwoju pozarolniczej aktywności gospodarczej upatruje się głównej siły przemian wsi i rolnictwa, dlatego też pobudzenie jej wydaje się sprawą pilną, równie ważną jak inwestowanie w najlepsze gospodarstwa rolne.

Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, która powstała w 1994 r., od lat wspiera rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich. Środki przeznaczone na ten cel w latach 1995-1997 pochodziły z pożyczki ASAL-300, udzielonej polskiemu rządowi przez Bank Światowy, a po wyczerpaniu środków finansowych z pożyczki ASAL-300, kontynuowano linię pożyczkową ze środków budżetowych. W latach 1998-1999 Agencja realizowała instrument pożyczkowy na rozwój przedsiębiorczości na obszarach wiejskich z Funduszu Pracy, dzięki któremu powstało 1008 miejsc pracy. W okresie przedakcesyjnym realizowano wsparcie przedsiębiorczości i tworzenie pozarolniczych miejsc pracy w ramach Programu SAPARD. Głównymi działaniami służącymi tym celom były „Różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich” i „Rozwój i poprawa infrastruktury obszarów wiejskich”. Do końca 2006 r. w ramach Działania „Różnicowanie działalności gospodarczej na obszarach wiejskich” zrealizowano 4071 projektów na kwotę 340,8 mln zł. Najwięcej środków przekazano na projekty dotyczące usług turystycznych (w tym agroturystyki) – 30,5 mln zł, usług dla gospodarstw rolnych – ok. 6 mln zł oraz usług transportowych – 5,4 mln zł. W ramach pomocy dotyczącej tworzenia miejsc

pracy na obszarach wiejskich powstało 1646 miejsc pracy. Beneficjenci tworzący nowe miejsca pracy najchętniej korzystali ze wsparcia w ramach drobnej wytwórczości, usług dla ludności, rzemiosła i rękodzielnictwa, usług transportowych w zakresie przewozu osób lub towarów oraz usług turystycznych. Działanie dotyczące rozwoju i poprawy infrastruktury obszarów wiejskich stanowiło uzupełnienie dla zadań podejmowanych przez podmioty prawne i indywidualnych rolników oraz miało na celu poprawę jakości życia i pracy na tych terenach [11, s. 12-13].

Od roku 2004 Polska, jako pełnoprawny członek Unii Europejskiej, wspiera przedsiębiorczość na wsi z funduszy strukturalnych. W połowie 2004 r. uruchomiono Sektorowy Program Operacyjny „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich, 2004-2006” realizowany ze środków Sekcji Orientacji Europejskiego Funduszu Orientacji i Gwarancji Rolnej (EFOiGR). Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich w ramach tego programu była wspierana poprzez:

- Działanie „Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań lub alternatywnych źródeł dochodów”,
- Działanie „Rozwój i ulepszanie infrastruktury technicznej związanej z rolnictwem”.

Ponadto realizowano płatności wspierające przedsiębiorczość obszarów wiejskich przez:

- FAPA: Działanie 2.7. Pilotażowy Program Leader+;
- Urzędy marszałkowskie: Działanie 2.3: Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego.

W ramach Sektorowego Programu Operacyjnego „Restrukturyzacja i modernizacja sektora żywnościowego oraz rozwój obszarów wiejskich, 2004-2006” do 31 lipca 2007 r. zrealizowano 8512 płatności na kwotę 301,3 mln zł. Płatności te dotyczyły Działania „Różnicowanie działalności rolniczej i zbliżonej do rolnictwa w celu zapewnienia różnorodności działań lub alternatywnych źródeł dochodów” (3199 płatności na kwotę 218,8 mln zł) oraz Działania „Rozwój i ulepszanie infrastruktury technicznej związanej z rolnictwem” (2413 płatności na kwotę 82,5 mln zł). Ponadto Agencja przekazała kwotę 241 mln zł na realizację Działania „Odnowa wsi oraz zachowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego wdrażanego przez urzędy marszałkowskie oraz 19,5 mln zł na realizację Działania „Pilotażowy Program Leader+” [11, s. 12-13].

W Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013 większość przewidzianych działań służących rozwojowi obszarów wiejskich będzie kontynuacją instrumentów wdrażanych w latach 2004-2006. Program ten będzie finansowany ze środków Europejskiego Funduszu Rolnego na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW).

W ramach Osi III PROW na lata 2007-2013 wspierane będą działania przyczyniające się do podniesienia jakości życia na obszarach wiejskich i różnicowania gospodarki wiejskiej. Do działań tych zaliczono:

- 1) różnicowanie w kierunku działalności nierolniczej,
- 2) podstawowe usługi dla gospodarki i ludności wiejskiej,
- 3) odnowa i rozwój wsi,
- 4) tworzenie i rozwój mikroprzedsiębiorstw.

Na realizację tych działań przeznaczono 3430 mln euro. Natomiast na realizację Osi IV Leader, która w 80% współfinansowana jest przez UE, przeznaczono 487 mln euro [10].

Zakończenie

Możliwości efektywnego rozwiązywania problemów gospodarczo-społecznych i ekologicznych na obszarach wiejskich tkwią w ich aktywizacji gospodarczej. W każdym regionie, a nawet na poziomie gminy, tempo i kierunek aktywizacji gospodarczej uzależniony jest od splotu specyficznych uwarunkowań. Niezmiernie ważną cechą, decydującą o rodzaju i powodzeniu podjętej działalności jest czynnik pracy, głównie jego aspekt jakościowy. Wyniki przeprowadzonej analizy danych gospodarczych wykazały, że poziom aktywności gospodarczej, wyrażający się między innymi wskaźnikami gęstości podmiotów gospodarczych, wykazuje wyraźne zróżnicowanie przestrzenne w kraju. Niemniej jednak obserwuje się sukcesywny wzrost liczby podmiotów gospodarczych działających na obszarach wiejskich. Ich liczba w 2006 zwiększyła się ponad dwukrotnie w stosunku do 1995 r. Jest to duża zasługa wsparcia finansowego Unii Europejskiej, jakie kierowane jest na te obszary z myślą o rozwoju funkcji pozarolniczych. Takie zachowania sprzyjają realizacji idei zrównoważonego rozwoju na obszarach wiejskich.

Literatura

- [1] Adamowicz M., *Koncepcja zintegrowanego, zrównoważonego i wielofunkcyjnego rolnictwa w polityce rozwoju wsi* [w:] *Integracja problemów środowiskowych i teorii zrównoważonego rozwoju w systemie zarządzania przedsiębiorstwem*, II Międzynarodowa Konferencja Naukowa, Białystok, 17-18 stycznia 2005, Centrum Zrównoważonego Rozwoju i Zarządzania Środowiskiem, Politechnika Białostocka, Wydział Zarządzania, Białystok 2005, s. 7-16.
- [2] Bylicki L., Szafrank R. Cz., *Pojęcie przedsiębiorczości i działalności gospodarczej w teorii o praktyce*, „Wies i Rolnictwo” nr 3/1996, IRWiR PAN, Warszawa 1996.
- [3] Chmieliński P., *Wspieranie przedsiębiorczości w działalności gospodarczej małych i średnich przedsiębiorstw w Polsce* [w:] *Przedsiębiorczość w teorii i praktyce*, M. Strużycki (red.), SGH, Warszawa 2006, s. 171.
- [4] Duczowska-Małyś K., Duczkowska-Piasecka M., *Pozarolnicza działalność gospodarcza – kierunki i możliwości rozwoju przedsiębiorczości. Studium na przykładzie gminy Myślibórz* [w:] *Wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich na terenach przygranicznych*, IRWiR PAN, Warszawa 1993.
- [5] Europejski Komitet Ekonomiczno-Społeczny ECO/137, *Regiony o niekorzystnych warunkach strukturalnych*, Bruksela 2005.
- [6] Kapusta F., *Uwarunkowania rozwoju przedsiębiorczości na Dolnym Śląsku*, Zeszyty Naukowe Akademii Rolniczej w Krakowie nr 380, Sesja Naukowa z. 81, Kraków 2001, s. 191-200.
- [7] Karbowski K., *Turystyka wiejska i agroturystyka – stan rozwoju i ograniczenia*, „Wies Jutra” 10/2007, Warszawa 2007.
- [8] Kłodziński M., *Aktywizacja społeczno-gospodarcza gmin wiejskich i małych miast*, IRWiR PAN, Warszawa 2006.
- [9] Otłowska A., Buks J., Chmieliński P., *Przedsiębiorczość na obszarach wiejskich – stan i perspektywy rozwoju*, IERiGŻ PIB, Program wieloletni 2005-2009, nr 40, Warszawa 2006.
- [10] Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013, MRiRW, Warszawa, grudzień 2006.
- [11] *Programy wspierające przedsiębiorczość na obszarach wiejskich*, „Wies Jutra” 10/2007, Warszawa 2007, s. 12-13.
- [12] Woś A., *Encyklopedia agrobiznesu*, 1998.
- [13] Żmija J., *Przedsiębiorczość w agrobiznesie a rozwój obszarów wiejskich w regionie Małopolski*, Wyd. Czuwajmy, Kraków 1999.